

ВІРУЮЧІ В ДОБУ РАДЯНСЬКОГО АТЕЇЗМУ

Олег Кузь,

*кандидат соціальних наук, доцент
Харківського національного
економічного університету*

РЕЛІГІЙНА МЕНТАЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКОЇ ЛЮДИНИ

Проаналізовано ментальні структури радянської людини, що відповідають релігійному типу світовідчуття. Доводиться, що більшовизм має риси широкого соціально-релігійного руху (сектантство, фанатизм, безумовне очікування власної перемоги тощо), який прагне втілення колективної соборності, колективного спасіння.

Ключові слова: *релігійність, ментальність, соціум, атеїзм, відчуження.*

Метаморфози російської релігійності неможливо зрозуміти поза історико-філософським аналізом конкретної ролі російського марксизму в його релігійному вимірі. Після розпаду Радянського Союзу розмаїті рефлексії щодо означеного періоду вітчизняної історії – різного стибу й на будь-який смак – продовжують з'являтися у пострадянському науковому дискурсі. Залишаючи осторонь різні політичні та ідеологічні спекуляції, можна констатувати, що радянське суспільство є евристичним об'єктом наукового інтересу не лише саме по собі, але й у контексті більш універсальних філософських проблем — як тло, на якому досліджувана проблема набуває специфічних рис. Прагнучи долучитися до аналізу радянського суспільства в контексті власної тематики, сформулюємо таку дослідницьку гіпотезу: декларований атеїзм як ідеологічна доктрина радянського суспільства є формою агресивної релігійності соціоцентричного спрямування, що, з одного боку, постає специфічною формою відчуження сутності людини, а з іншого — потужним засобом удаваного подолання цього відчуження.

Безперечним класиком проблематики відчуження в історії філософії є К. Маркс. Важлива для нашого дослідження і концепція відчуження людини в релігії Л. Феєрбаха. Серед сучасних авторів слід відзначити напрацювання Г. С. Батищева, Ю. Н. Давидова, Е. В. Ільєнкова, І. С. Кона, В. І. Колосніцина, І. С. Нарського, С. М. Шалютіна, В. Д. Жукоцького та ін. Однак проблема відчуження у запропонованій постановці — через амбівалентність феномена радянської соціоцентричної релігійності — у сучасному філософському дискурсі не представлена, що створює певну дослідницьку лауну, подолання якої складає мету цієї статті.

Об'єктом дослідження виступає ментальна специфіка радянського народу. Предмет дослідження — ментальні структури радянської людини, що відповідають релігійному типу світовідчуття.

Масовий ентузіазм 30-х і 50-х років не вимагає особливих доказів. Він відомий кожному, хто обізнаний з радянською історією — за книгами чи кінофільмами, з особистого досвіду, за розповідями близьких людей, котрі жили в той час тощо. Одні цей ентузіазм пояснюють «ладом», підтримуваним у країні «генієм усіх часів і народів». Інші висувують таке пояснення: ми, мовляв, були свідомими, розуміли труднощі розвитку «першої у світі соціалістичної держави», «совість мали» — не те, що нинішнє покоління. Треті детермінують ентузіазм тим, що тоді будь-яка праця шанувалася, думали не про себе, а про Батьківщину й т. ін. Вірогідно, є частка істини в кожному твердженні. Якщо узагальнити, виявити спільне, властиве всім способам пояснення масового ентузіазму радянського народу, то, на наш погляд, це буде *віра*. Недарма М. А. Бердяєв проводить паралелі між релігією та комунізмом¹. Перефразувавши рядки популярної пісні тих часів, суть ентузіазму можна витлумачити так: «нам віра будувати й жити допомагає» — і далі за текстом.

Без щирої віри значної частини населення в необхідність і близькість «великого будівництва» (соціалізму), у партію як «керівну й спрямовуючу силу» радянського суспільства, особисто в «товариша Йосипа Віссаріоновича Сталіна» або «великого Леніна» тощо — без щирої віри величезних мас радянських людей у ці ідеї й цих особистостей історія СРСР не знала б численних фактів – як життєстверджувальних, так і трагічних, до абсурду жажливих. Комуністична ідея, що з допомогою більшовиків оволоділа масами робітників і утвердилася в суспільному житті (почасти шляхом революційного насильства), дійсно стала матеріальною силою. Саме вона допомагала людям, які жили в умовах голоду, зубожіння, за умов відсутності елементарного побутового комфорту (тепло, світло, ліжка та ін.), не тільки залишатися життєздатними, але й робити дійсно великі справи. Сформувався принцип життя радянської людини: жити не заради себе, сьогоднішнього дня, сьогоднішніх потреб, а заради «світлого майбуття», заради дня прийдешнього, величного й прекрасного. *І це самовідчуження людей у надії на «світле майбуття» тотожне релігійному.* У суспільстві, що від початку офіційно визначило себе атеїстичним, відразу складається власна релігія. Хоча це й не нова ситуація. Історія доводить, що кожна нова релігія на стадії формування розтрощує й паплюжить «старих» богів, встановлюючи на їхнє місце власного бога. Нове тут те, що «комуністична релігія», зруйнувавши старих богів, власного помістила не на їхнє місце – на небо, а спустила його на землю, у суспільство. Фактичне обожнювання К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, а особливо Й. Сталіна, не вимагає нині додаткових обґрунтувань.

У релігієзнавчому дискурсі релігії інколи поділяють на «натуроцентричні» й «соціоцентричні»². Наріжна функція будь-якої релігії — це сакралізація, освячення певного об'єкта з метою збереження єдності тієї чи іншої людської спільноти. І, відповідно до належності сакрального об'єкта до природної або соціальної сукупності, релігії відносять до натуроцентричних або соціоцентричних. Об'єкт натуроцентричних релігій — у Космосі, у Природі, навіть поза ними (будизм, юдаїзм, християнство, іслам тощо), об'єкт же соціоцентричних

релігій — у суспільстві. Соціоцентричні («світські») релігії зосереджуються на сакралізації особливо цінних об'єктів, що виникли усередині суспільства. Культ вождя, обраного класу або народу, обраної раси, культ держави — це різновиди соціоцентричних релігій. Обраність можна приписати малій або великій соціальній спільноті, будь-якому компоненту суспільства, починаючи з індивіда, якщо перебільшувати його цінність, ставити в центр громадського життя. Однак, щоб шанування обраного соціального об'єкта стало релігією, воно повинне набути масового й сталого характеру, посилитися спеціальною ідеологією, організацією, репресивним апаратом (інквізицією), регламентованими обрядами, а також системно «своїх» і ворожих символів.

Саме така соціоцентрична релігія почала формуватися в СРСР. З'явилася своя «свята трійця» — сакралізовані образи фундаторів марксизму-ленінізму, Боголюдина-рятівник-месія, що прийшов судити й вести праведних до «царства божого» — Сталін, своє віровчення із власними «заповідями» (Ілліча), зі своїми заповідями — «моральний кодекс будівельника комунізму», зі своїми уявленнями про рай — «теорія наукового комунізму», зі своїми культом — партзібраннями, святами, «суспільною роботою», суботниками, зі своїми символами, зі своїм «богообрим» народом — радянським, що є новою й найбільш прогресивною спільнотою тощо. При чому релігія ця була дійсно «войовничою» — всі «чужі» святині були спаплюжені і фізично (знищення храмів і священників), і морально (так звана «атеїстична пропаганда», примус священників до співробітництва з держбезпекою тощо). Ця войовничість — характерна риса *комуністичної релігії*.

Хоча така «ворожість» до всього іншого є не обов'язковою: натуроцентричні й соціоцентричні релігії можуть або підтримувати, або взаємовиключати одна одну. Так, культ єгипетського фараона підкріплюється вірою в небесного царя: державець є намісником Бога на землі. Інколи культ вождя або держави вступає в конфлікт із натуроцентричними релігіями, що почасти втратили, але ще зберігають свій потенціал і сферу впливу. Наприклад, християнський принцип «не створи собі кумира» обумовлював дуже прохолодне (якщо не сказати сильніше) ставлення його прихильників у СРСР до культу пролетарського вождя й «нових пророків»; на традиційні релігії народів СРСР обрушилася вся міць командно-адміністративної системи держави. Насаджуваний натомість «атеїзм» був покликаний філософськи обґрунтувати ідею, відповідно до якої весь розвиток матерії йшов як до своєї вершини до пролетарського царства. Іншими словами, «атеїзм» був запереченням натуроцентричних релігій і водночас ствердженням власної соціоцентричної релігії (згадаймо Мерінга: «Попи марксистського приходу»).

Таким чином, у СРСР ніколи не було масового атеїзму, а лише *ворогуючі конфесії*. Саме ця релігія поряд із традиційними, релігійними віруваннями, що поділялися значною частиною радянських людей, саме ця віра допомагала «передовому радянському народу» виживати й здійснювати грандіозні задуми досить довгий час. Така допомога, однак, споконвічно забезпечувалася насильством — громадянська війна, червоний терор, колективізація, голод на

великих територіях (Україна 1932-1933 рр.), масові репресії тощо. Можливо, завдяки саме такому кривавому «забезпеченню» комуністична віра набула ознак фанатизму в заляканого населення. Інакше кажучи, фундамент «нової історичної спільноти», її віра забезпечувалися «вогнем і мечем», що, природно, є найбільшим порушенням елементарних людських прав. *Насильницьке відчуження від людини її духовного підґрунтя, її думок, свідомості, звичайно, навряд чи могло сприяти подоланню відчуження – радше, навпаки. Зрозуміло, що це не є винаходом більшовиків. Історія ісламу, християнства та інших релігій пропонує схожі сюжети. Філософи минулого досліджували подібні ситуації й давно дали вже їм моральні оцінки. У Б. Спінози, наприклад, читаємо: «Якби керувати розумами було так само легко, як і мовами, то кожний царював би спокійно й не було б ніякого насильницького правління, тому що кожний жив би відповідно до вдачі людей при владі, і тільки на підставі їхнього рішення судив би про те, що є істиним чи хибним, добрим чи поганим, справедливим чи несправедливим [...] не може статися, щоб розум необмежено перебував під владою іншого, тому що ніхто не може перенести на іншого своє природне право чи свою здатність вільно міркувати або судити про які б то не було речі, і ніхто не може бути примушений до цього. Отже, із цього випливає, що те правління вважається насильницьким, котре зазіхає на розуми, і що верховна велич, вочевидь, чинить несправедливо щодо підданих та узурпує їхнє право, коли хоче наказати, що кожний повинен приймати за істину й відкидати як неправду і які думки, далі, розум кожного повинен спонукати до благоговіння перед богом: адже це є право кожного, котрим ніхто, хоча б він і бажав цього, не може поступитися (виділене нами. – О.К.)»³.*

Більшовицькому рухові було притаманне інструменталістське ставлення до моралі: що відповідає інтересам соціалізму – те є моральним, гарним, а те, що не відповідає їй заважає — поганим. Тому, незважаючи на те, що роботи Б. Спінози й інших гуманістів, звісно, були відомі лідерам більшовиків, ці моральні оцінки вони прийняли не могли. Але «інформативною» стороною їхніх праць більшовики цікавилися й намагалися їх використати. Так, узявши інформацію про те, що можна «царювати спокійно», якщо зуміти «керувати розумами», більшовизм намагався — і досить успішно — «завоювати розуми», упроваджуючи в них всіма правдами й неправдами власне віровчення. На релігійність способу мислення більшовиків указав (і досить обґрунтовано) свого часу ще О. Богданов, відповідаючи на книгу В. І. Леніна «Матеріалізм та емпіріокритицизм»⁴. Якщо ж узяти до уваги ще й традиційну релігійність східнослов'янського населення, що відзначалася майже всіма, хто досліджував його на зламі століть, то стане зрозуміло, чому нова релігія прижилася так швидко: «тоталітарність, очікування цілісної віри, як основи царства, відповідає глибоким, релігійно-соціальним інстинктам народу. Радянське комуністичне царство має багато спільного за своєю духовною конструкцією з московським православним царством»⁵.

Крім войовничої релігійності «попів марксистського приходу», досить терпимої релігійності населення й виняткових за своєю жорстокістю заходів зі

зміцнення нової релігії в масах, велику роль у прийнятті нового віровчення народом зіграв факт наукоподібної обіцянки «царства божого» на землі вже для «нинішнього покоління». Надія на швидкий прихід «світлого майбутнього», підкріплювана постійними ідеологічними фальсифікаціями, вплинула на поширення комуністичних ідей. Для нас важливо зараз підкреслити саме те, що ця релігійність, хоч і нав'язана жорстокістю, допомагала людям не лише вижити в тяжких умовах, але й створити розвинену індустрію. Тут джерело масового ентузіазму й героїчної самовідданості — добровільного самовідчуження заради великої мети.

Ця релігійність стала одним із способів *компенсації* відчуження. Ця функція будь-якої релігії називалася не раз у дослідженнях філософів і релігієзнавців. Так, скажімо, В. І. Колосніцин зазначає, що релігія за соціалізму зберігається, «що причина цього почасти в недосконалому соціалістичних відносин, а почасти — у самій їхній сутності, у протиріччях, які є разом з тим джерелами його розвитку»⁶. Щоправда, цей автор пише про «старі», натуроцентричні релігії. Те саме, на наш погляд, стосується й релігій соціоцентричних, зокрема комуністичної теорії.

Компенсація відчуження в релігії відбувається за допомогою *ілюзорного звільнення людської сутності від відчуженого стану*. Релігія підносить людську свідомість, дух над похмурою, важкою й далекою суспільною дійсністю та перетворює її на самостійну сутність, що існує незалежно від грубого матеріального світу насильства, зовсім вільну в сфері чистої свідомості, духу. Релігія, за словами К. Маркса, є «мінливим світоглядом», підвалиною існування якого стає відчужений суспільно-економічний світ. Життя перестає бути самоцінним. Справжньою цінністю здається щось поза самим життям — у майбутньому.

Категорична вимога віри підкорити особисте життя суспільній меті було настільки сильною, що суспільне регулювання мало поширюватися навіть на найінтимніші сторони людського існування. Відчуженість особистості сягнула воістину «оруелівського» розмаху, прекрасно змальованого в знаменитій антиутопії («1984»). Більшість людей у таких умовах усе-таки намагалися залишити у своїй душі хоча б крихітний «тайник», куди можна було б сховатися від подібним чином «усупільненого» життя й хоча б трохи подихати свіжим повітрям волі, відпочити від постійного обов'язку «віддавати борг».

Тим самим підтверджувалися слова Б. Спінози: народ — у своїй масі — не міг віддати себе повністю ідеї нової віри, «навіть якби він цього хотів». Таке існування особистості, природно, вело до її збідніння й зубожіння, що характерно для будь-якої «войовничої релігії». «Релігійне зубожіння, — пророко писав К. Маркс, — є водночас виразом дійсної злиденності й протест проти цієї дійсної злиденності. Релігія — це подих пригнобленої тварини, серце безсердечного світу, подібно до того, як вона — дух бездушних порядків. Релігія є опіумом народу»⁷. Злиденність же реального життя більшості сьогодні досить добре відома, що робить актуалізацію цих проблем своєчасною.

Повної масової самовіддачі не вийшло. Проте віра сприймалася як істина та керівництво до дії. Ця віра справді допомагала робити майже неймовірні

справи, ця віра була ліками, вона об'єднувала людей, знімаючи частково відчуження між найближчими «соратниками». Вона створювала ілюзію підкорення природи, що, своєю чергою, створювало образ «своєї», олюдненої природи.

Основна частина населення виконувала керівні настанови, *неусвідомлено* користуючись теологічним *credo* Тертуліана: «Вірую, бо абсурдно». Без войовничого фанатизму комуністична віра дуже швидко зникла б, хоча б через свою важкодоступність для пересічної, малоосвіченої людини. Фанатизм та інквізиція підтримували необхідну «непохитність віри».

Будь-який фанатизм, безумовно, не може виникнути на порожньому місці, «безпідставно». Він просто не буде сприйнятий масами розсудливих людей, якщо не з'явиться якийсь екстремальний фактор. Про це свідчить історія формування юдейської релігії та «хрестових походів» католиків, терактів ісламських фундаменталістів й багато дечого іншого. Був такий «зовнішній ворог» й у нової релігії. Спочатку для більшовиків підпілля це була царська держава, різні опортуністи, ревізіоністи тощо; потім «зовнішнім ворогом» уже всього «революційного пролетаріату» виступали «біляки», куркулі, підкуркульники, шкідники-інтелігенти та інша «контра», непримиренна війна з якими стала священним обов'язком «червоних». Після перемоги «побудови соціалізму в основному» був класичний ворог — світовий імперіалізм, що бажає з хвилини на хвилину скористатися ситуацією й «задушити» першу в світі соціалістичну державу.

Зрозуміло, що часом цей ворог був таки реальним. Якби він завжди був ілюзорним, фанатизм би неминуче згас. Періодична ж поява справжнього ворога максимально використовувалася для закріплення загального «образу ворога» у свідомості мас.

Логічним наслідком подібної мілітаризації свідомості стає ствердження на офіційному рівні ідеології «героїки», прийнятої й населенням. Ця ідеологія створювала сильну емоційну підтримку «вірності обраного шляху» й «необхідності захищати» молоду республіку, «справу соціалізму», пригноблених і знедолених в усіх кінцях земної кулі. Саме цей емоційний романтизм «героїзму наших днів» міг забезпечити надзвичайно перекручене сприйняття різних політичних і військових акцій радянської держави її населенням. Йдеться про масове явище, хоча дисидентство, природно, було завжди і завжди воно придушувалося: за однієї доби твердимися заходами, за іншої — більш ліберальними. Основна мета такого придушення очевидна — не допустити руйнування феномена, позначеного нами як ідеологія «героїки».

«Краще один раз напитися живої крові, ніж триста років харчуватися дохлятиною» (М. Горький); «Юнакові, який обмірковує життя і не знає, з кого робити життя, скажу не замислюючись: роби його з товариша Дзержинського» (В. Маяковський) — ці й багато інших ідей, у доступній, емоційній, іноді навіть вигадливій формі, створювали у сприйнятті світу радянською людиною цей романтико-героїчний «ухил», який допомагав долати різні перешкоди й «підступи ворогів» для реалізації «шляхетних» цілей. Цей ухил став ще однією «призмою» нової релігії більшовизму, що перетворює реальний світ на світ

перевернений, перекручений, ілюзорний. «Призма» героїки тим охочіше приймалася населенням, чим важчим було реальне життя й чим безсильнішими ставали люди перед реальними силами (держава, держбезпека, чиновництво тощо), тому що «приховувала», вилучала з поля зору безвихідь і безсилля та, орієнтуючи на зовнішнього ворога, формувала відчуття власної могутності, що сягає ледве не божественного «всесилля»: нам, мовляв, будь-яка справа до снаги, навіть «казку зробити бувальщиною». І ця призма, за своєю суттю, є релігійною: «Релігія виникає, — зауважує В. І. Колосніцин, — [...] як ілюзорне подолання відчужених людських сил. З'являється уявний, ілюзорний об'єкт («зовнішній ворог». — О.К.), який ніби стає між суб'єктом і реальним об'єктом дійсності»⁸. Як результат подібних «заломлень», реальний об'єкт виглядає зовсім в іншому світлі — аж до протилежності: пацифізм — це вже не гуманістичний суспільний рух, а обмежене буржуазне нерозуміння прогресивної ролі світового революційного процесу, що, природно, шкодить поширенню революційних поглядів; милосердя — не вираження істинно людського ставлення людей один до одного, а лише черговий буржуазний виверт пропаганди контрреволюційних ідей «класового світу»; демократія — не одне з найбільших досягнень громадського самоврядування, а буржуазна ширма, що приховує реальну владу, заможну еліту, тому найбільш демократичною, у «справжньому» розумінні, є диктатура пролетаріату (за В. Леніним) і т. ін.

Ця «призма героїки» стала ніби логічним узагальненням інших, уже розглянутих нами, чинників ствердження у свідомості радянських людей новорелігійного світосприйняття. Так, героїзм вимагає *Мети*, яка повинна бути досить фундаментальною, щоб за нею визначалися дрібніші, менш значущі цілі-етапи. Окрім цього, мета має бути «світлою», емоційно привабливою, докорінно відмінною від похмурої й важкої дійсності. І водночас вона повинна бути трохи розпливчастою, вабливою, але майже невловимою. Інакше героїзм не сформується. Функції такої Мети відіграла мрійливо-розпливчаста ідея «світлого майбутнього», комунізму, єдиним уявленням про яке в народних масах була думка, що «тоді» всі багатства й блага поллються на всіх і кожного як із рога достатку.

Також героїзм вимагає *Перешкоди*. І чим більш нездоланною вона буде, тим більше розвиватиметься героїзм — аж до «феномена камікадзе». Перешкода має бути глобальною, тривалою, «об'єктивно обумовленою», грізно-войовничою, загрозливою. Адже інакше можна діяти за принципом «розумний на гору не піде, розумний гору обійде». Образ «зовнішнього ворога» — світового імперіалізму, контрреволюції й реваншизму, реакції й «агресивної сутності капіталізму» (за В. Леніним) — цей образ добре виконує роль Перешкоди.

Для подолання перешкоди потрібне певне *Підґрунтя*, на яке можна спертися в героїчній боротьбі з «ворогом» — щось на кшталт того, як билинні багатирі в сутичках опиралися на матінку-землю, повністю довіряючи їй, не сумніваючись у її допомозі, приписуючи їй різні надприродні сили тощо. Наш антеїзм має великий конструктив, але слід брати до уваги й інший бік.

Нарешті, героїзм потребує *Святості*. Боротьба за особисту користь є досить дрібною для прояву героїзму. Ця боротьба повинна стати «священною», схваленою більшістю неспроможних і знедолених людей, в інтересах пригнобленого людства в цілому або хоча б населення першої у світі соціалістичної держави, що постійно перебуває під загрозою окупації, нав'язування їй чужого способу життя, чужих для неї думок тощо. І ось боротьба за загальну мету, спільний інтерес цього багатостраждального, раніше «богоносного», тепер революційного народу, що обрав соціалізм, – ця боротьба воістину священна, тому що герой-борець своїми стражданнями, як Христос, спокутує гріхи всього світу, котрий, винятково з власного непорозуміння (без віри), не бажає йти до «світлого майбутнього» струнками шеренгами й найкоротшим шляхом.

Таким чином, за допомогою цих і низки інших, менш фундаментальних, чинників, нова релігія сформувала й досить ефективно підтримувала у світосприйнятті радянського народу відчуття відсутності відчужених форм життя всередині країни, вона вміла *компенсувати* реальне відчуження людини, хоча тут виникають дві дуже важливі проблеми. Перша – це те, що така компенсація, відчуття відсутності відчуження усередині країни були *ілюзорними*. Друга проблема – це специфіка фанатичного світосприйняття, властивого епосі СРСР, яка полягає в тому, що за вдаваної єдності, монолітності, згуртованості всіх «віруючих» усередині народу, все, що перебуває за *межами*, сприймається як чуже, «не своє» і навіть шкідливе. «Наш» світ добрий і милостивий, «їхній» світ підступний і злий. «Наше» — Добро, «не наше» — Зло. Це «червоно-біле» сприйняття світу радянськими людьми на зорі радянської влади із необхідністю створювало образ відчуженого, загрозливого зовнішнього світу, від якого треба сховатися за «залізною завісою» («наші кордони на замку»), щоб уберегти від Зла наше Добро. Таке сектантство властиве будь-якому фанатизму. Щоправда, залежно від військової міці секти, цей фанатизм може бути або агресивним, або захисним (наприклад, іслам та старообрядництво). Але злість і відчуженість «зовнішнього світу» будь-який фанатизм завжди тільки підсилював, а не долав.

- 1 Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. — М.: Наука, 1990.
- 2 Пивоваров Д. В. Религия: сущность и обновление / Д. В. Пивоваров // Философские науки. — 1992. — № 2. — С. 67–71.
- 3 Спиноза Б. Богословско-политический трактат // Спиноза Б. Избранные произведения: в 2 т. — М.: Госполитиздат, 1957. — Т. 2. — С. 115–116.
- 4 Богданов А. Вера и наука (О книге В. И. Ленина «Материализм и эмпириокритизм») / А. Богданов // Вопросы философии. — 1991. — № 12. — С. 39–87.
- 5 Бердяев Н. А. Истоки и смысл.... — С. 117.
- 6 Колосницын В. И. Человек и бог / В. И. Колосницын. — Свердловск: Ср.-Уральск. книжн. изд-во, 1968. — С. 32.
- 7 Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения – 2-е изд. — Т. 3. — С. 53.
- 8 Колосницын В. И. Религиозное отчуждение / В. И. Колосницын. — Свердловск: УрГУ, 1987. — С. 17.

SUMMARY**Oleg Kuz**

THE SOVIET CITIZEN RELIGIOUS MENTALITY

The article is devoted to the analysis of the Soviet citizen mental structures which correspond to the religious type of the worldperception. It has been proved that bilshovism possesses the features of the wide socio-religious movement (sectarianism, fanaticism, undouted expectation of one's own victory, devotion to the «symbol of faith» etc.), which is striving for the collective unification, collective salvation.

Key words: religiousness, mentality, socium, atheism, alienation.

Валерій Нестеренко,

*кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника*

Валерій Сторчовий,

*(старший науковий співробітник
Кам'янець-Подільського державного
історичного музею-заповідника*

**РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА НА ПОДІЛЛІ
У 30-ТІ РОКИ ХХ СТ.**

Розглядається діяльність Римо-католицької церкви на Поділлі в часи утвердження на українських теренах тоталітарного комуністичного режиму. Аналізуються основні методи і прийоми репресивної політики радянської влади щодо римо-католиків. Робота написана на основі маловідомих архівних матеріалів.

Ключові слова: *Римо-католицька церква, священик, конфесія, репресії, політика, костьол, комісія, Польща, заслання.*

У ХХ ст. найбільшим викликом для існування всіх без винятку релігійних конфесій України було утвердження на її теренах комуністичної влади, яка взяла відкритий курс на їхню ліквідацію. Вивчення цієї теми не втрачає своєї актуальності і в сучасних умовах, коли в нашій державі залишаються окремі політичні сили, які дотримуються екстремістських поглядів щодо організації церковного життя та діяльності релігійних конфесій.

Ця проблематика вже знайшла своє відображення у вітчизняній та зарубіжній історичній літературі. Зокрема, Г. Стронський у своїх роботах детально висвітлив процес репресій з боку партійних та радянських органів влади щодо римо-католицьких громад УСРР¹. Чимало змістовної інформації містить книга Р. Дзвонковського². Цій же науковій проблемі присвячений один розділ нашої